

Формування національних засад української вокальної школи

Анотація. На основі аналізу та узагальнення наукових розвідок виокремлено ключові принципи та методи роботи видатних представників різних вокальних шкіл, а також з'ясовано їх внесок у становлення вітчизняної вокальної педагогіки, що сприяло подальшому розвитку національного професійного вокального мистецтва.

Ключові слова: вокальне мистецтво, представники італійської вокальної школи, традиції школи bel canto, викладачі співів, новаторський підхід, вітчизняна співоча школа.

Abstract. Based on the analysis and generalization of scientific research, the key principles and methods of work of prominent representatives of different vocal schools are identified, as well as their contribution to the formation of domestic vocal pedagogy, which contributed to the further development of national professional vocal art.

Keywords: vocal art, representatives of the Italian vocal school, traditions of the bel canto school, singing teachers, innovative approach, domestic singing school.

Протягом кількох десятиліть науковці досліджували різні аспекти вокального мистецтва, зокрема, щодо становлення та розвитку української вокальної педагогіки, вокального виконавства та вокального мистецтва, фізіологічних та психологічних основ вокальних навичок і вокального процесу, основ постановки голосу тощо, що підтверджує чисельна кількість публікацій (Б. Гнидь, В. Антонюк, Л. Прохорова, С. Людкевич, Л. Виготський, О. Леонтєв, Б. Теплов, В. Єрмолаєв, М. Микиша, М. Львов, І. Назаренко, Г. Стасько, В. Ємельянов, А. Єгоров, П. Малишева та ін.). Узагальнення теоретичних основ методики викладання вокалу представлено в працях О. Микиши О. Стахевич, О. Мишуги, О. Бондарівської, І. Вілінської, Б. Гмирі, Д. Євтушенка та багатьох інших.

Перша третина ХХ століття була ознаменована піднесенням політично-економічного, духовного й культурного рівня життя країни. Саме у цей період відкриваються найрізноманітніші музичні товариства, об'єднання, розвивається театральне мистецтво, відкриваються оперні театри (Одеса (1810), Київ (1867), Львів (1900), Харків (1931), Вінниця (1932)), створюється мережа культурно-просвітницьких закладів та осередків, самодіяльних хорових та інструментальних колективів, активізується концертне життя, відкриваються музично-освітні заклади тощо, що безпосередньо сприяло активізації музичної освіти і вокальної зокрема.

На початку ХХ століття професіоналізації вокального мистецтва сприяло відкриття у Києві (на території тоді ще Російської імперії) першої приватної української музично-драматичної школи (відкрита 1904, 1913 року була названа школою імені М. Лисенка, 1918 року переформатована у Вищий державний музично-драматичний інститут імені М. В. Лисенка [15]), де у різний час працювали відомі викладачі співів (Ф. Орешкевич, В. Астаф'єва, О. Мишуга, О. Муравйова, Ф. Гущина, К. Конча, М. Зотова, Є. Єгоров та ін.). Серед випускників школи Євгенія Сагуцька (Сандуці), Анна Потоцька, Марія-

Донець Тессейєр (Муся де Тессейєр), Віктор Будневич, Марта (Марія) Валицька, Михайло Микиша, Олена Драгомирецька, В'ячеслав Мерзляков та ін. Вагому роль у розвитку національної вокальної школи відіграло відкриття консерваторій (Львів (1853 – тоді ще Австрійської імперії (1939), Київ (1867), Одеса (1913), Харків (1917), Вінниця (1920)), де відбувалося формування професійних засад національного вокального мистецтва.

Наприкінці ХІХ-початку ХХ ст. існувало кілька вокальних шкіл, які різнилися між собою розумінням основ педагогіки, манерою співу, культурними традиціями тощо. В основу української вокальної школи закладені традиції італійської школи *bel canto* (родоначальник Гарсія Мануель дель Пополо Вісенте), а також російської. Італійська школа *bel canto* (від. італ. – прекрасний спів) спрямована на культуру виховання, постановку дихання й розвиток голосу вокаліста для підготовки до виконання оперних і камерних партій. Вокальні прийоми та вправи школи «*bel canto*» спираються на знання та практику школи Поліни Віардо-Гарсія (1821-1910) – представниці неаполітанської вокальної школи, найвідомішого напряму італійської школи «*bel canto*», яка володіла голосом широкого діапазону. Російська школа співу («на усмішці») заперечувалася представниками італійської школи і визнавалася неприродньою, оскільки співаючи на посмішці швидко втомлюються м'язи. Італійці завжди співали на прикритому звуці, ведуча голосна «У», а не «А».

Поширення в Україні набула італійська професійна вокальна школа, яка міцно увійшла в класичні заклади України (українська мова, як і італійська, є співучою від природи). Основу самобутньої національної співочої школи становить симбіоз принципів постановки голосу та звуковидобування, що беруть початок від закладених традицій у церковно-хоровому співі та вітчизняному народному (мається на увазі український фольклор – зв'язок слова і співу), оскільки пісенний фольклор є мелодичною основою для вокальних (також інструментальних) творів [1].

Нова методика викладання співу (зважаючи на недоліки старої, яка не могла забезпечити потрібних професійних якостей виконавців ХІХ ст.) зводилася до наступних принципів: 1) навчання професійному співу з певної вікової категорії (від 18-20 рр.), коли організм співака уже міг витримувати певні психоемоційні та фізичні навантаження; 2) «учителем співу може бути ... просто музикант (диригент, концертмейстер), який добре знає специфіку вокального мистецтва та володіє так званим вокальним слухом...» та ін. [14].

Один з провідних представників італійської вокальної школи є *Франческо Ламперті* (1811-1892). Він зауважував, що для найкращого голосу необхідне систематичне, планомірне і «дозоване» тренування над вдосконаленням співочих якостей, щоб не втомлювати співочий апарат. Його дихальні вправи дозволяли опановувати мистецтво співу, оскільки він вважав, що «школа співу – це школа дихання» і саме диханню приділяв значної уваги [11, с. 81]. Одним з його методів була робота зі свічкою – для перевірки рівномірної витрати дихання під час співу. Цей метод є актуальним і зараз [6]. Методика навчання Ф. Ламперті викладена у декількох працях: «Початкові заняття для голосу», «Вправи для розвитку трелі», «Віртуозні вправи для сопрано», «Теоретично-практичний початковий посібник для вивчення співу» (1868), «Мистецтво співу» (1892), до якої увійшла узагальнена методика

італійської школи співу [12, с. 92]. Серед відомих педагогів співу кін. XIX ст., послідовників школи Ф. Ламперті Луїджі Аверса, Беніаміно Кареллі, Джакомо Гальвані, В. Висоцький та ін.

Варто зазначити, що в другій половині XIX ст.-початку XX ст. в Україні викладали у переважній більшості італійські викладачі. Першим професійним педагогом співу в Харківській консерваторії був італієць Федеріко Бугамеллі (кін. XIX – поч. XX ст.), в Києві – Каміло Еверарді (учень Ф. Ламперті) та його послідовники), в Одесі – Юлія Рейдер, яка застосовувала методику італійської та російської вокальних шкіл, у Львові – Валерій Висоцький. Новаторським підходом у вокальній педагогіці стали методичні розробки Олександра Мишуги, які є провідними й у сучасній вокальній педагогіці.

В. Висоцький (1835-1907) – українсько-польський оперний співак. Навчався у Варшавській консерваторії, згодом у Ф. Ламперті. Розробив власну методику, де спів розглядається як подовжена мова. Він є автором т. зв. «Десяти заповідей для молодого співака», що опубліковані 1900 р. у «Wiadomosciach artystycznych»). Його вихованці О. Мишуга, С. Крушельницька, А. Дідур, Я. Королевич-Вайдович, І. Бохусс володіли вмінням округлювати верхні ноти й вправлятися з перехідними (не зручними) нотами. Їм аплодували найпрестижніші оперні театри світу. Учні В. Висоцького застосовували набуті знання (окрім класичного репертуару) при виконанні українських народних пісень. А. Ковбасюк стверджує, що італійська школа співу «... природно відповідала потребам інтерпретації українських народних пісень, які включали у свій репертуар оперні співаки...». [10, с. 17].

Основи вокальної педагогіки розробляв *Олександр Мишуга* (1853-1922), який працював у Києві, Варшаві, Римі, Мілані, Стокгольмі. Його методика полягала у формуванні співаком якісного звуку у «резонансовій точці». Він умів довести студентів до ґрунтовності і правильності своїх тверджень, зокрема, що спів – це мова, яка має бути правильною, чіткою і зрозумілою для слухачів; ніколи не розучував з учнем текст музичного твору на уроці; вимагав спів напам'ять. О. Мишуга також наголошував, що людський голос є найдосконалішим музичним інструментом і підбирав навчальний репертуар відповідно діапазону голосу [2, с. 46]. Серед його вихованців (понад 50) М. Тессейр, М. Микиша, Л. Морозовська, С. Федак, О. Любич-Парохняк, І. Сологуб-Бокконі та ін. [4, с. 47].

Марія Едуардівна Донець-Тессейр (1889-1974) – вихованця і послідовниця школи О. Мишуги та італійського професора Міланської консерваторії В. Ванцо. Її методика щодо формування особливої манери колоратурного сопрано у поєднанні з кращими традиціями італійського *bel canto* близька до народної інтонації. Гнидь Б. писала, що М. Донець-Тессейр «... розбудувала свою педагогічну систему на найкращих зразках тогочасної вокальної культури, узагальнила у своєму методі досягнення епохи «*bel canto*», активно впроваджуючи й те краще, що мала вітчизняна співоча школа» [3, с. 7–17]. Вона одна з перших запровадила практику відкритих занять для співаків; є автором багатьох наукових праць з теорії викладання співу. Випустила дві грамплатівки з записами «Уроки професора М. Донець-Тессейр (озвученне посібник для студентів-вокалістів: 1). Заняття со студентами начальних курсов консерватории; 2). Работа над вокальной техникой со студентами старших

курсів консерваторії)» [5]. Серед талановитих учнів М. Донець-Тессейр Є. Мирошнченко, Р. Колесник, М. Малі, М. Єгоричева, М. Лепихова, Г. Блажко, Р. Зінич та ін.

Серед фундаторів київської вокальної школи також *Олена Муравйова* (1867-1939), яка до співу відносилась як до психофізичного процесу. Її кредо - «єдність ідейно-художнього та вокально-технічного образу виконавця, тобто співака-музиканта». Працюючи в музично-драматичній школі ім. М. Лисенка організувала класи оперного та камерного ансамблю, ставила учнівські вистави. Серед її учнів (понад 400, серед яких співаки і педагоги) З. Гайдай, Л. Руденко, Д. Євтушенко, І. Кзловський, Д. Антонович, А. Левицька, Н. Захарченко, О. Петляш, М. Литвиненко-Вольгемут та ін. [13, с. 307-308]. Послідовниця школи О. Муравйової Литвиненко-Вольгемут викладала співи (від 7 лютого 1921 р.) у Вінницькій консерваторії ім. Х. Г. Раковського (відкрита 4 липня 1920 р.), а також в музичній школі при музичному училищі [18, с. 431-439]. Того ж 1920 року М. Литвиненко-Вольгемут та її чоловік Г. Вольгемут ініціювали створення у Вінниці колективу «І-го Трудового кооперативу українських акторів» (склад трупи було сформовано переважно із акторів і музикантів «Товариства українських драматичних артистів» 2-го Міського театру Києва) [16, с. 151-159; 17, с. 123-125].

Один з відомих оперних виконавців і педагогів ХХ ст. Іван Паторжинський (1896-1960) – мав сильний голос оксамитового тембру. Навчався у Катеринославській духовній семінарії, де опановував мистецтво співу, створив чоловічий квартет (концерти проходили з величезним успіхом), організував оперну студію та ансамбль, з яким виступав у Донбасі. І. Паторжинський брав уроки співу у відомій співачки, Зінаїди Малютіної.

Працюючи протягом 16 років (1944-1960) професором сольного співу у Київській консерваторії, І. Паторжинський створив власні принципи педагогіки, метод комплексного виховання співака. Його кредо (з вислову Шаляпіна) – «Треба співати так само легко, як розмовляєш». У числі випускників І. Паторжинського Є. Червонюк, Д. Гнатюк, А. Кіготь [9].

Зінаїда Малютіна (1881-1976) – випускниці Московської консерваторії (сопрано) (клас вокалу італійського професора У. Мазеті, фортепіано), засновниця Катеринославської української вокальної школи, професор. Її методика викладання була спрямована на досконале володіння мистецтвом майстерного дихання, виразний драматичний артистизм, що дозволяло відтворювати на сцені глибокі образи. Серед відомих випускників її класу І. Паторжинський, М. Сокіл, П. Россіхін, М. Ельконін, Н. Горбачова, А. Трахтенберг та ін. [8].

Основоположник української радянської вокальної школи – *Ольга Благовидова* (1905-1975). Навчалась на вокальному відділенні Одеського музично-драматичного інституту у Ю. Рейдер. Багато років очолювала вокальний факультет Одеської консерваторії, єдиний викладач Радянського Союзу, студенти якої зайняли три перші премії на конкурсі ім. П. Чайковського: М. Огренич (1970), І. Пономаренко (1974), Л. Шемчук (1978)). Серед її випускників Б. Руденко, О. Ворошило, Л. Шемчук, І. Пономаренко, З. Христич, Н. Нефедова, М. Огренич та ін. [7].

Отже, формування національних засад професійної вокальної педагогіки (в основі якої закладена італійська школа співу) відбувалося провідними педагогами-вокалістами понад століття. Акумуляція різних методик викладання і створення власної національної вокальної школи сприяло появі плеяди високопрофесійних оперних співаків та викладачів, які продовжили славу багатівікову вокальну традицію.

Список використаних джерел:

1. Ващенко Н.Н. Творча спадщина Олександра Мишуги (1853-1922 рр.) в контексті розвитку української мистецької педагогіки. Дис. ... на здобуття наук. ст. кандидата пед. наук. П.: ПНПУ, 2015. 234 с. С. 35. Інтернет ресурс. Режим доступу: http://pnpu.edu.ua/ua/text/disert/dysertatsiia_vashchenko.pdf
2. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва : підруч. / Гнидь Б. П. К.: НМАУ, 1994. 320 с.
3. Гнидь Б. Українська вокальна школа в контексті світового виконавського мистецтва. Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Київ, 1999. Вип. 8. С. 7–17.
4. Гринь. В. О. Історичний аспект розвитку української вокальної школи ХХ сторіччя. Вісник Запорізького національного університету. №1(17). 2012. с. 47.
5. Інтернет ресурс. Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0,%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B0%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%B0>
6. Інтернет ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%9B%D0%B0%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D1%96>
7. Інтернет ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C-%D0%A2%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%B5%D0%B9%D1%80%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%8F%D0%95%D0%B4%D1%83%D0%B0%D1%80%D0%B4%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0>
8. Інтернет ресурс. Режим доступу: https://www.dnipro.lib.dp.ua/Zinayida_Malyutina
9. Інтернет ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B6%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>
10. Ковбасюк А.М. Український пісенний фольклор у професійному формуванні вокаліста (на прикладі Львівської вокальної школи другої половини ХХ-початку ХХІ століття): автореф. дис....канд. мист. Одеса, 2017. 17 с.
11. Ламперти Ф. Искусство пения по классическим преданиям. М.: Музгиз, 1913. 254 с.
12. Ламперти Франческо. Искусство пения (L'arte del canto). По классическим преданиям. Технические правила и советы ученикам и артистам [Текст]: учеб. пособие. 2-е изд., испр. СПб. и др.: Издательство «Лань»: «Издательство Планета музыки», 2009. 192 с.
13. Небога О.Г. Київська вокальна школа у першій половині ХХ століття. Музичне мистецтво і культура. 2017. Вип. 25. С. 307-308.

14. Опенько В.В. Вокальна школа Франческо Ламперті та її значення для становлення української мистецької педагогіки. «Young Scientist». № 8.1 (48.1). August, 2017. С. 43. Інтернет ресурс. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/8.1/13.pdf>
15. Українська радянська енциклопедія: у 12 томах / гол. ред. М. П. Бажан; редкол: О. К. Антонов та ні. 2-ге видання. К.: Головна редакція УРЕ, 1974-1985.
16. Черкашина О. Музично-театральне життя Вінниці (перша третина ХХ століття). Мистецтвознавчі записки: Зб. наук. праць. К.: Міленіум, 2011. С. 151-159.
17. Черкашина О. Вінницька культурна ситуація початку ХХ ст.: аспект продюсування. Діяльність продюсера в культурно-мистецькому просторі ХХІ століття: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. НАКККиМ, 2011. С. 123-125.
18. Черкашина О.В. Музична освіта як важливий чинник професіоналізації культури Подільського регіону першої половини ХХ століття. Вінницька Державна консерваторія. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Зб. наук. Праць. № 32. К.: Міленіум, 2014. С. 431-439.